

Michał Łyszczarz

<https://orcid.org/0000-0002-9200-3123>

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Polscy Tatarzy w programie o mniejszościach etnicznych i narodowych Pomorza Gdańskiego w telewizji Sky Orunia*

Słowa kluczowe: polscy Tatarzy, mniejszości etniczne i narodowe w Polsce, telewizja Sky Orunia, transformacja w Polsce, Anna Sobecka

Key words: Polish Tatars, ethnic and national minorities in Poland, Sky Orunia television, transformation in Poland, Anna Sobecka

Wstęp. Polscy Tatarzy na Pomorzu Gdańskim – nota metodologiczna

Obecność problematyki etnicznej w telewizji Sky Orunia, choć była krótkim i mało znanym epizodem, z paru przyczyn niewątpliwie zasługuje na bliższą uwagę. Po pierwsze powstała na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Sky Orunia, stacja założona przez Zbigniewa Klewiadę, była najstarszym prywatnym lokalnym nadawcą telewizyjnym w Polsce, pionierem niezależnej działalności medialnej w dobie transformacji. Po drugie oferta programowa telewizji Sky Orunia była zupełnie inna niż oferta telewizji publicznej, dominującej wówczas na rynku medialnym. Gdański nadawca zaspokajał potrzebę kontaktu z trudno wówczas dostępną zachodnią kulturą popularną, propagowaną poprzez kanały satelitarne. Po trzecie, pomimo swojego pirackiego charakteru, stacja cieszyła się dużą sympatią nie tylko mieszkańców, lecz także władz samorządowych Gdańska. Po czwarte Sky Orunia była medium aktywizującym mieszkańców robotniczej dzielnicy, której nazwa znalazła się w nazwie tego nadawcy, i poza oczywistymi walorami rozrywkowymi pełniła także ważne funkcje poznawcze. Dzięki programom o mniejszościach etnicznych i narodowych Pomorza Gdańskiego, realizowanym przez redaktor Annę Sobecką¹, widzowie

---

* Artykuł powstał na podstawie wystąpienia zaprezentowanego przez autora podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Religia w społecznym kontekście: etniczność – kultura – struktura” (Olsztyn, 7–8 czerwca 2018 roku).

¹ Anna Sobecka (ur. 1948) – publicystka w Redakcji Literackiej Rozgłośni Polskiego Radia w Zielonej Górze (1971–1979), a następnie w Radiu Gdańsk (1982–2010). Współpracowała także z Programem II Polskiego Radia (audycje: *Rezonans*, *Wiadomości Kulturalne*, *Zagadki Literackie*, *Pisarze o Muzyce*). Autorka wielu cykli programów, wśród których znalazły się między innymi:

mogli szerzej poznać między innymi niewielką – bo zaledwie kilkutyśięcną – i dość tajemniczą społeczność polskich Tatarów. Społeczność, wokół której narosło wiele stereotypów, niegdyś związanych z jej orientalnym pochodzeniem oraz strachem przed najazdami mongolskimi, współcześnie natomiast zastępowanych niestety przez obecne w wyobrażeniach społecznych uprzedzenia wobec islamu, których katalizatorem są w dużej mierze media masowe.

Tatarzy to przedstawiciele mniejszości, która przez kilkaset lat była związana z centrum osadniczym na Kresach Wschodnich. Grupa ta wywodzi swoje pochodzenie od ludów stepowych, których przodkowie byli związani ze strukturami państwowymi powstałymi w wyniku rozpadu Złotej Ordy. Pierwsi Tatarzy już w drugiej połowie XIV wieku osiedlili się w Wielkim Księstwie Litewskim i wrosli w tamtejszą wielokulturową rzeczywistość pogranicza. W trakcie długiego okresu obecności na ziemiach Rzeczypospolitej tożsamość Tatarów – wyrażająca się w etniczności, przywiązaniu do polskości i religijności – nabrała wyjątkowych właściwości. Niewątpliwym wyróżnikiem tej wspólnoty był zawsze wysoki status społeczny. W przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, będąc wysoko urodzonymi potomkami chańskich rodów książęcych i arystokracji, służyli w wojsku jako zawodowi żołnierze oraz wykonywali tradycyjne rzemiosła. Posiadali przy tym pełnię wolności osobistych, swobodę wyznania oraz wszystkie, poza politycznymi, prawa szlacheckie. Po II wojnie światowej mniejszościowy charakter osadnictwa tatarskiego spotęgował fakt znacznego rozproszenia tej społeczności. O ile bowiem do 1939 roku Tatarzy zamieszkiwali w miarę zwarty obszar na Kresach Wschodnich (pokrywający się z grubsza z ziemiami dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego), o tyle zmiana granic państwowych w 1945 roku spowodowała podział społeczności, a z czasem wykształcenie odrębnych etnosów – Tatarów litewskich i Tatarów białoruskich. Tatarscy repatrianci zostali osiedleni na tak zwanych Ziemiach Odzyskanych, w Trójmieście i Warszawie. W wyniku odwrotnej migracji z Ziemi Zachodnich i Północnych na wschód w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku główne centra osadnicze polskich Tatarów przesunęły się jednak na Podlasie. Białystok, jako stolica tego regionu, stał się głównym ośrodkiem działalności społeczno-kulturalnej Tatarów. Powojenny ruch ludności był w dużej mierze konsekwencją uznania Bohonik i Kruszynian za kluczową dla Tatarów przestrzeń symboliczną.

Radiowa Antologia Pisarzy Wybrzeża (około 100 monograficznych audycji poświęconych pisarzom regionu), *Spotkania* (około 90 rozmów z twórcami kultury: pisarzami, aktorami, reżyserami, malarzami itd.), *Pasja* (audycja poświęcona wybitnym postaciom świata kultury i sztuki), *Radiowy Ex Libris* (ponad 300 audycji omawiających aktualności życia literackiego i wydawniczego na Pomorzu), *Rodowody Pomorskie* (biografie znanych mieszkańców regionu pomorskiego), *Kalejdoskop* (około 350 audycji o mniejszościach etnicznych i narodowych Pomorza) oraz *Mozaika / Mniejszości Narodowe* (12 programów o mniejszościach emitowanych w telewizji Sky Orunia). Wybór materiałów biograficznych zebranych w trakcie realizacji programów o mniejszościach w Radiu Gdańsk ukazał się drukiem (Sobecka 2014). Sobecka (2005) współtworzyła także jubileuszowy tom z okazji 60-lecia Radia Gdańsk, w którym znalazły się wspomnienia ludzi związanych z pomorską rozgłośnią. Zajmuje się również tłumaczeniem współczesnej literatury białoruskiej (między innymi Janki Bryła, Sokrata Janowicza, Uładzimira Kaleśnika, Uładzimira Nieklajewa). Opracowuje i popularyzuje dorobek poetycki i literacki męża – Andrzeja Krzysztofa Waśkiewicza (Sobecka 2017).

Aż do lat osiemdziesiątych XX wieku przedstawiciele tej niewielkiej wspólnoty byli praktycznie jedynymi muzułmanami w Polsce. Pamiątką po tym okresie jest archaiczny już dziś etnonim „Muślimowie”, którym określano Tatarów (Talko-Hryncewicz 1924). U schyłku PRL-u, kiedy pojawili się w Polsce pierwsi studenci arabscy, nastąpiła formalizacja struktur środowiska tak zwanych nowych muzułmanów. Tworzyli je bliskowschodni imigranci osiadli w Polsce oraz Polki i Polacy, którzy dokonali konwersji na islam (Łyszczarz 2013: 63–71; Łyszczarz 2017a; Łyszczarz 2017d).

Środowisko tatarskie w Gdańsku zaczęło się tworzyć w 1945 roku, kiedy do miasta przyjechali pierwsi repatrianci z Kresów Wschodnich. Na Pomorzu, którego część przed II wojną światową należała do Polski, nieliczni Tatarzy byli jednak obecni już wcześniej. Z Gdynią byli bowiem związani przedstawiciele tatarskich elit intelektualnych, między innymi zastępca przewodniczącego tamtejszego Sądu Okręgowego Leon Najman Kryczyński, a także Dżennet Dżabagi-Skibniewska – weteranka kampanii wrześniowej, konspiracyjna działaczka Związku Walki Zbrojnej, a następnie żołnierka Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Przypadki te, choć znaczące, miały jednak jednostkowy charakter, gdyż dopiero wraz z powojenną dyslokacją ludności pojawili się na Pomorzu Tatarzy w liczbie umożliwiającej zawiązanie w Trójmieście wspólnoty. Do Gdańska przyjechały głównie osoby, które opuściły Wileńszczyznę i Białoruś. Tatarzy, jako niekatolicka mniejszość, aby mogła ich objąć procedura przesiedleńcza, musieli podjąć starania i udowodnić swoje związki z polskością. W 1946 roku, wraz z przybyciem Ibrahima Smajkiewicza do Gdańska, nastąpiło zorganizowanie życia religijnego Tatarów. Początkowo, przez kilkanaście lat, miało ono nieformalny, ściśle prywatny charakter. Formalizacja działalności religijnej nastąpiła w 1960 roku, wraz z rejestracją gminy wyznaniowej decyzją Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku. W latach PRL-u jej działalność ograniczała się przede wszystkim do organizacji nabożeństw świątecznych, lekcji religii dla dzieci, zebrań oraz spotkań towarzysko-kulturalnych. Ze względu na brak własnego lokalu wszelkie formy aktywności były realizowane w prywatnych mieszkaniach polskich Tatarów. W związku z tym gmina muzułmańska w Gdańsku podjęła starania o uzyskanie od miasta obiektu, który mógłby zostać przeznaczony na realizację potrzeb duchowych wspólnoty. Odpowiedniego budynku nie udało się Tatarom pozyskać, jednakże w styczniu 1984 roku władze przekazały grunt z przeznaczeniem na budynek, który pełniłby funkcje religijne. Wkrótce uzyskano pozwolenie na budowę i powołano Komitet Budowy Meczetu. W 1990 roku nastąpiło uroczyste otwarcie meczetu, który stał się wyjątkową budowlą w Polsce – pierwszym wybudowanym po wojnie i pierwszym murowanym obiektem muzułmańskiego kultu religijnego, a zarazem jedynym, który, choć należy do tatarskiej gminy wyznaniowej, jest otwarty na współpracę ze środowiskiem tak zwanych nowych muzułmanów. Wraz z budową meczetu rozpoczął się, trwający przeszło dwadzieścia lat, czas wzmożonej działalności społeczno-kulturalnej i wydawniczej Tatarów w Gdańsku. Pobudzonej refleksji nad świadomością etniczną nie byłoby, gdyby nie osobisty wkład ówczesnych tatarskich elit intelektualnych, w Trójmieście skupionych

w Związku Tatarów Polskich (od przełomu 2004 i 2005 roku jako Związek Tatarów RP) oraz Narodowym Centrum Kultury Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej im. Leona Kryczyńskiego. W tym też czasie współpracę z Tatarami podjęła A. Sobecka (Łyszczarz 2018c).

Przygotowanie niniejszego artykułu było możliwe dzięki przeprowadzeniu przez autora pogłębionych wywiadów jakościowych z redaktor Sobecką. Pierwsza rozmowa (na podstawie przygotowanych dyspozycji), która dotyczyła realizacji programów o mniejszościach etnicznych i narodowych, odbyła się w Gdańsku, 6 marca 2018 roku. Następnie została gruntownie uzupełniona o wątki ściśle dotyczące Tatarów 3 lipca 2018 roku. Oba wywiady zarejestrowano na dyktafonie, a ich treść została autoryzowana i poprawiona przez Sobecką w sierpniu 2018 roku. Rozmowy te, w ujednoliconej formie, ukazały się drukiem w czasopiśmie *Rocznik Tatarów Polskich. Seria 2* (Łyszczarz 2018b). Pomimo podjętych starań autorowi nie udało się dotrzeć do archiwalnych programów o mniejszościach w Sky Orunia. Za główne powody należy uznać: brak zinstytucjonalizowanych form archiwizacji produkcji prywatnych podmiotów medialnych; efemeryczny charakter tej telewizji; spontaniczny i w niewielkim stopniu sformalizowany proces tworzenia materiałów; mały zasięg terytorialny stacji ograniczający dostęp do potencjalnych widzów; przedwczesną śmierć (w 2017 roku) Zbigniewa Klewiady – jedynej osoby posiadającej pełną wiedzę o funkcjonowaniu stacji (Portal Gazety Gdańskiej 2017; Portal Północna TV 2017); upadek telewizji przed nastaniem ery cyfrowej (rejestrowanie programów odbywało się głównie za pomocą magnetowidów na kasety VHS; taśmy te są obecnie rozproszone w prywatnych zasobach, a ze względu na upływ ponad 20 lat zapewne w znacznej części zniszczone). Sobecka nie posiada niestety kopii zrealizowanych przez siebie i emitowanych w telewizji Sky Orunia audycji o mniejszościach. Materiały te nie są także dostępne w Internecie².

Problematyka tatarska w mediach, która stała się przedmiotem niniejszego artykułu, wpisuje się w szeroki kontekst badań poświęconych analizie przekazów adresowanych do mniejszości narodowych i etnicznych oraz przekazów o mniejszościach obecnych we wszystkich typach środków masowego przekazu (por. Adamik-Szysiak i Godlewska 2014; Glensk i Kalczyńska 2004; Klimkiewicz 2003; Mieczkowski 2007; Ratajczak 2007; Ratajczak 2012; Sadowski i Skoczek 2001; Szymańska i Hess 2014; Wilkanowicz 1997; Zawistowska 2007). Diagnoza dotychczasowego stanu badań prowadzonych przez autorów skupionych na związkach polskich Tatarów z mediami jednoznacznie wskazuje, że zainteresowaniem badaczy cieszy się jak dotąd przede wszystkim aktywność tej mniejszości w sferze wydawniczej. Świadczą o tym liczne publikacje dotyczące

---

² W serwisie YouTube znajdują się jedynie fragmenty relacji z pożaru w hali Stoczni Gdańskiej podczas koncertu zespołu Golden Life (24 listopada 1994 roku), materiały dotyczące wybuchu gazu w bloku przy ul. Wojska Polskiego w gdańskiej Strzyży (17 kwietnia 1995 roku), reportaż o konkursie miss mokrego podkoszulka na plaży przy Łazienkach Północnych w Sopocie (12 sierpnia 1995 roku) oraz pojedyncze odcinki programu *Telewizyjna Giełda Pracy i Wiadomości*, a także teledyski disco polo (na przykład utwór *Nie jestem zła* w wykonaniu Magdaleny czy *Brązowe oczy* Milano) i kilkuminutowy blok lokalnych reklam.

tatarskiej prasy etnicznej i religijnej (por. Chazbijewicz 1995; Czachorowski 2015: 7–38; Dmitruk 2009; Sobczak 2004). Od niedawna, w związku z zaistnieniem antymuzułmańskiego dyskursu w mediach, ukazały się również analizy skupione na zjawisku islamofobii i mowy nienawiści, których część dotyczy także przejawów nietolerancji wobec Tatarów (por. Bobako 2017: 21, 57–58; Łyszczarz 2012; Łyszczarz 2017c; Radłowska 2017: 154–159). O wiele mniejsze, a wręcz prawie żadne, zainteresowanie towarzyszy obecności Tatarów w programach radiowych i telewizyjnych (Łyszczarz 2017b; Łyszczarz 2018a; Łyszczarz 2019). Niniejszy artykuł ma na celu próbę wypełnienia tej luki.

Historia telewizji Sky Orunia

Sky Orunia to najstarszy, bo powstały już na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, prywatny lokalny nadawca telewizyjny w Polsce³. Stacja miała charakter piracki, ponieważ przez kilka lat (aż do 1994 roku) emitowała program bez wymaganej koncesji Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (KRRiT), a przede wszystkim łamała prawa autorskie z powodu nielegalnej retransmisji filmów i programów pochodzących z wypożyczanych lub kopiowanych kaset VHS oraz zagranicznych kanałów satelitarnych. W 1992 roku na Sky Orunia nałożono nawet grzywnę w symbolicznej, bardzo niskiej kwocie 10 tysięcy ówczesnych złotych. Za łamanie praw autorskich do odpowiedzialności karnej został natomiast pociągnięty Grzegorz Stobnicki (Gazeta Wyborcza 1998; Wielgopolan i Ramlau 1992). Oddolna, prywatna inicjatywa Klewiady, właściciela serwisu RTV przy ul. Nowiny w Gdańsku Oruni, łamiąca monopol mediów publicznych, spowodowała, że Sky Orunia stała się jednym z symboli transformacji systemu społeczno-politycznego w Polsce w sferze mediów, a zarazem fenomenem aktywizującym mieszkańców robotniczej dzielnicy, borykającej się na początku lat dziewięćdziesiątych z narastającymi problemami społecznymi. Jak zauważa Marek Trzebiatowski, „Było w niej coś niesamowitego. Oto bowiem grupa amatorów zapaleńców zaczęła robić telewizję, która się spodobała mieszkańcom Oruni” (Trzebiatowski 1996b). Telewizja nadawała program – początkowo kilkugodzinny, a następnie całodobowy – z jednego nadajnika naziemnego własnej konstrukcji o małej mocy. Zasięg odbioru wynosił początkowo 800 metrów, potem wzrósł do kilku kilometrów i objął południowe dzielnice Gdańska (Orunia – Święty Wojciech – Lipice, Chełm, Olszynka i Śródmieście) oraz Pruszcz Gdański.

Sky Orunia była stacją komercyjną o profilu ukierunkowanym na rozrywkę i informacje lokalne. Jej źródło utrzymania stanowiły wpływy z reklam i ogłoszeń. Telewizję tworzyli amatorzy, którym udało się zaangażować trójmiejskich

³ Ustalenie dokładnej daty powstania telewizji Sky Orunia nie jest łatwe. Pierwsze próby emisji sygnału telewizyjnego zostały podjęte już w 1988 roku, ale dopiero w 1993 roku nastąpiło założenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością; spółka istniała do 1996 roku (szerzej zob.: Trzebiatowski 1996a; Trzebiatowski 1996b; Olejarczyk 2017).

dziennikarzy (między innymi Marka Gajewskiego i Mirę Urbaniak) do realizacji własnych programów, odpowiadających na realne potrzeby społeczne mieszkańców Gdańska (średnio około pięć godzin w tygodniu). Wśród nadawanych programów znalazły się między innymi: codzienny serwis informacyjny (*Wiadomości*), serwis informacyjny biura pośrednictwa pracy (*Telewizyjna Giełda Pracy*), koncerty życzeń, poranne ćwiczenia aerobiku, sondy uliczne, kronika kryminalna. Sky Orunię wyróżniało zaangażowanie w życie miasta i dzielnicy oraz kilkuletnia współpraca z władzami samorządowymi Gdańska, czego efektem były relacje z wydarzeń i imprez organizowanych przez miejskie instytucje. Jak wspominał M. Trzebiatowski, ówczesny prezydent Gdańska, Franciszek Jamroz, w liście do Klewiado napisał, że „[...] jest to wspaniała inicjatywa społeczna o wielkim czynnikiem integracyjnym” (Trzebiatowski 1996b). Oprócz wspomnianych produkcji ramówkę telewizji uzupełniały retransmisje mszy świętych z Watykanu, teledyski lokalnych zespołów disco polo oraz reklamy i ogłoszenia firm z regionu. Większą część czasu antenowego zajmowały jednak zagraniczne filmy, kreskówki dla dzieci i programy tłumaczone i emitowane za pośrednictwem kaset VHS i kanałów satelitarnych, cieszące się bardzo dużą oglądalnością.

W 1994 roku – u szczytu popularności, lecz w trudnej sytuacji finansowej – Klewiado sprzedał 70% udziałów w Sky Orunia G. Stobnickiemu, który miał dokapitalizować spółkę i rozpocząć inwestycje. Nowy zarząd złożył wniosek do KRRiT o koncesję na nadawanie programu telewizyjnego na obszarze Trójmiasta. Zgodę na nadawanie programu lokalnego udało się otrzymać w maju 1994 roku. Pomimo legalizacji działalności Sky Orunia popadła w długi, wobec czego w czerwcu 1995 roku Klewiado sprzedał Stobnickiemu pozostałe udziały w spółce i wycofał się z działalności medialnej. Zarząd nie był w stanie opłacać rat koncesyjnych i w maju 1996 roku zgodę na emisję programu uchylono, a spółka wkrótce została zlikwidowana (Biała 1996). Na kilka miesięcy przed likwidacją, w związku z odcięciem prądu, zamieniono emisję poprzez nadajnik naziemny na dystrybucję sygnału telewizyjnego poprzez sieć kablową Polskiej Telewizji Kablowej w Gdańsku, co niewątpliwie zwiększyło liczbę odbiorców stacji, ale nie miało już wpływu na uratowanie jej istnienia. Ogólnopolską rozpoznawalność przyniosła telewizji Sky Orunia relacja z pożaru w hali Stoczni Gdańskiej podczas koncertu zespołu Golden Life (24 listopada 1994 roku), w trakcie którego zginął operator tej stacji Wojciech Klawinowski (Zatorska i Wiejas 1994), oraz materiały dotyczące wybuchu gazu w bloku przy ul. Wojska Polskiego w gdańskiej Strzyży 17 kwietnia 1995 roku (doniesienia o wybuchu gazu były reprodukowane przez inne media, zob. Gdańsk 112 2013). Sobecka wypowiedzi się o telewizji Sky Orunia w następujących słowach:

To była niezwykła telewizja, pierwsza prywatna stacja w Polsce, telewizja pasjonatów, bez sztywnej struktury, bez biurokracji. Przedziwny twór, którego założyciel – Klewiado – nie był nawet dziennikarzem. Sky Orunia była stacją komercyjną, ale produkującą zarazem sporo własnych programów, wśród których zdarzały się także ambitne propozycje [...] Sky Orunia chciała być blisko mieszkańców, dlatego profil tej stacji musiał uwzględniać gusta typowego

odbiorcy. To było wszystko na wariackich papierach tworzone, w chałupniczych wręcz warunkach, ale taka była rzeczywistość początku lat 90. (Łyszczarz 2018b: 254).

Problematyka tatarska podejmowana w programie *Mozaika* w telewizji Sky Orunia

W ramówce Sky Orunia, ze względu na komercyjno-rozrywkowy profil stacji, program *Mozaika* stanowił ewenement. Ta ambitna audycja o charakterze społeczno-kulturalnym była jednym z niewielu programów poświęconych mniejszościom etnicznym i narodowym, realizowanych w mediach prywatnych⁴. Co więcej, był to też jeden z niewielu – oprócz między innymi *Etnicznych Klimatów* w TVP Kraków i *Pomerania Ethnica* w TVP Szczecin – programów telewizyjnych o mniejszościach popularyzujących tę problematykę w polskiej telewizji. Dla redaktor Anny Sobeckiej audycja była próbą uzupełnienia zagadnień mniejszościowych poruszanych w Radiu Gdańsk i ich wyeksponowania poprzez nowe medium. Pomimo dużego zaangażowania zespołu Sky Orunia program okazał się epizodem, twórczym eksperymentem, którego ramy ograniczały braki warsztatowe, niewielkie możliwości techniczne i finansowe telewizji.

Audycja o mniejszościach w Sky Orunia była emitowana bardzo krótko, bo zaledwie od lutego do czerwca 1995 roku. W tym czasie ukazało się 12 odcinków. Trwający godzinę program w zamierzeniu miał ukazywać się co dwa tygodnie w sobotnie przedpołudnia, w rzeczywistości był jednak nadawany dość nieregularnie. Po emisji programu Sobecka pełniła dwugodzinny dyżur telefoniczny w redakcji, w trakcie którego odpowiadała na pytania widzów i przyjmowała sugestie dotyczące problematyki poruszanej w programie. Nazwa audycji bezpośrednio nawiązywała do projektu radiowego, ale w związku z pojawieniem się programu o tej samej nazwie w regionalnym kanale TVP Gdańsk już po pierwszym odcinku została zastąpiona przez bardzo ogólny tytuł *Mniejszości Narodowe*. Sobecka wspomina jednak, że w społecznym odbiorze widzów nazwa *Mozaika* pomimo wszystko się przyjęła i program był z nią kojarzony.

Mozaika miała charakter słowno-muzyczny. Zasadniczą jej część stanowiły rozmowy Sobeckiej z liderami społeczności mniejszościowych na Pomorzu oraz ludźmi kultury i sztuki. Prezentowano także pieśni w wykonaniu przedstawicieli mniejszości – zarówno zespołów, jak i solistów amatorów. Nadawano też reportaże artystyczne (relacjonujące występy folklorystyczne) i wydarzenia (kronika, dokumentacja). W cyklu wyemitowanym w Sky Orunia udało się zrealizować: jedną audycję o Białorusinach (w kontekście braci ks. Konstan-

⁴ Problematykę etniczną w mediach niepublicznych podejmują w zasadzie tylko stacje radiowe, między innymi Białoruskie Radio Racja z Białegostoku, Radio Kaszëbë z Władysławowa, Tok FM (audycja o cudzoziemcach *Los Polandos, czyli Niepolski Punkt Widzenia*). Pojedyncze audycje w języku niemieckim są nadawane także w Radiu Piekary, Radiu Vanessa z Raciborza, Radiu Park FM z Kędzierzyna-Koźła i Radiu Doxa z Opola; te stacje promują też dialekt i kulturę śląską.

tęgo i Albina Stepowiczów), dwie o Ukraińcach (zespół Żurawli oraz wywiady z Andrzejem Stepanem i Jarosławem Bohunem), trzy o Żydach (z Heleną Domańską i dwukrotnie Anną Witomską), jedną o Litwinach (rozmowa z Józefem Uzdziłłą), jedną o mniejszości polskiej na Litwie (o zespole Wileńszczyzna). Nadano także dwa okolicznościowe programy – o wystawie „Inne narody w Polsce – wydawnictwa” w bibliotece Państwowej Akademii Nauk w Gdańsku oraz o powołaniu do życia Ośrodka Informacji o Mniejszościach Narodowych w Gdańsku (Sobecka 2006).

W telewizji Sky Orunia polskim Tatarom poświęcono dwa odcinki programu o mniejszościach. Pierwsza audycja miała charakter wprowadzający w problematykę tatarską, dzięki czemu możliwe było przybliżenie tej wówczas dość mało znanej grupy widzom w Gdańsku. Sobecka wspomina, że spotkała się wówczas z Selimem Chazbijewiczem, wykładowcą akademickim i poetą, który „[...] przybliżył historię osadnictwa Tatarów i współczesne rozmieszczenie społeczności oraz opowiedział o swoich związkach z tatarskością: o tradycjach rodzinnych, o działalności wydawniczej, o poezji” (Łyszczarz 2018b: 255). W programie przedstawiono także najważniejsze aspekty funkcjonowania środowiska tatarskiego w Polsce oraz jego specyfikę na Pomorzu. Wśród poruszonych tematów znalazły się między innymi: pamięć o kresowym pochodzeniu, przybycie repatriantów tatarskich z Wileńszczyzny po II wojnie światowej, obrzędowość religijna i aktywność gdańskiej społeczności muzułmańskiej (wspomniana na początku artykułu budowa meczetu), działalność kulturalna oraz sylwetki najbardziej znaczących Tatarów związanych z Gdańskiem. Sobecka zauważa, że pierwszy program poświęcony mniejszości tatarskiej

[...] miał typowo edukacyjny charakter. [...] Drugi odcinek był już zupełnie inny. W związku z I Konferencją Tatarów Krajów Nadbałtyckich zrealizowałam reportaż o tym wydarzeniu, w którym znalazły się zarówno fragmenty wystąpień prelegentów, jak i występ młodzieżowego zespołu pieśni i tańca z Litwy. To było coś wyjątkowego, bo w 1995 roku nie istniał jeszcze przecież zespół „Buńczuk”⁵. Podsumowaniem tego programu była rozmowa z S. Chazbijewiczem, który – odwołując się do wspólnego dziedzictwa Wielkiego Księstwa Litewskiego – opowiedział o planach zacieśnienia współpracy z Tatarami litewskimi i białoruskimi (Łyszczarz 2018b: 255).

Przedstawionych w audycji zamierzeń dotyczących stworzenia konfederacji organizacji tatarskich nie udało się, w sposób trwały, zrealizować, współpraca jest jednak kontynuowana w sposób nieformalny. Drugie spotkanie z polskimi

⁵ Młodzieżowy Zespół Pieśni i Tańca „Buńczuk” powstał w 1999 roku przy muzułmańskiej gminie wyznaniowej Muzułmańskiego Związku Religijnego (MZR) w Białymstoku. Jego założycielką i wieloletnią opiekunką była Halina Szahidewicz. W 2013 roku ówczesna opiekunka zespołu, Ewa Jakubowska – w związku z konfliktem o władzę w MZR – postanowiła wyodrębnić go z dotychczasowych struktur i powiązać go z fundacją Tatarskie Towarzystwo Kulturalne. W efekcie podjętych działań nastąpił rozłam w zespole i powstanie dwóch podmiotów: Tatarskiego Zespołu Dziecięco-Młodzieżowego „Buńczuk”, od 2014 roku kierowanego przez Annę Mucharską, oraz Tatarskiego Zespołu Taneczno-Wokalnego „Buńczuk”, w latach 2014–2017 pod kierownictwem Ewy Jakubowskiej, a następnie Róży Chazbijewicz (Łyszczarz 2015; Szahidewicz 2015).

Tatarami w Sky Orunia zakończyło się omówieniem czasopiśmiennictwa tatarskiego, które prężnie rozwijało się wówczas w Gdańsku z inicjatywy wspomnianego już S. Chazbijewicza.

Podsumowanie

Opisany w artykule epizod współpracy Anny Sobeckiej z telewizją Sky Orunia nie był jedyną ani najważniejszą formą popularyzowania kultury mniejszości etnicznych i narodowych Pomorza Gdańskiego, podjętą przez tę cenioną dziennikarkę. Co więcej, emitowany przez niespełna pół roku program *Mozaika* można uznać jedynie za skromne uzupełnienie bogatego dorobku, który Sobecka tworzyła w ciągu 28 lat pracy w Radiu Gdańsk, zwłaszcza w ramach audycji *Kalejdoskop*. Ten autorski program nie tylko przybliżył słuchaczom historię i wielokulturowość regionu, lecz także poruszał szereg zagadnień dotyczących pielęgnowania tradycji, pamięci o Kresach Wschodnich, a także – co w szczególny sposób wyróżnia wrażliwość Sobeckiej – twórczej aktywności grup mniejszościowych na Pomorzu. Z perspektywy lat szczególnie istotne znaczenie ma zwłaszcza popularyzacja poezji, literatury oraz działalności wydawniczej i czasopiśmiennictwa tych społeczności. Zwracając uwagę na program *Kalejdoskop*, nie można również pominąć zrealizowanych w jego ramach ponad stu wywiadów z działaczami mniejszości na Pomorzu. Znaczące walory dokumentacyjne powodują, że rozmowy te stanowią doskonały materiał do badań biograficznych losów mniejszości po II wojnie światowej. W tym kontekście przywołany w artykule program *Mozaika*, który nie był bynajmniej programem rozrywkowym, lecz ambitnym eksperymentem właścicieli stacji Sky Orunia, należy uznać za ciekawą próbę poszerzania przez Sobecką dotychczasowego doświadczenia radiowego o nowe możliwości techniczne, które dawała telewizja.

Realizatorka audycji o mniejszościach etnicznych i narodowych Pomorza Gdańskiego, przywołując w pamięci swoje wrażenia związane ze współpracą dziennikarską z polskimi Tatarami, stwierdziła:

Wspominam Tatarów jako bardzo otwartych i serdecznych ludzi. Pozostali w mojej pamięci jako niezwykle sympatyczna grupa. Bardzo jednak martwi mnie to, że napięta sytuacja międzynarodowa wokół islamu zaszkodziła wzajemnym relacjom Polaków z Tatarami. Niepokoi też asymilacja, to, że ta kultura zanika. Mamy coraz mniej młodzieży i to jest przykre. Problem ten dotyczy zresztą nie tylko Tatarów. Tu w Gdańsku w podobnej sytuacji są także inne mniejszości: Żydzi, Niemcy czy Białorusini (Łyszczarz 2018b: 256).

Bibliografia

- Adamik-Szysiak, Małgorzata, i Godlewska, Ewa (red.). 2014. *Media mniejszości – mniejszości w mediach*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Biała, Ewa. 26.08.1996. Filmy to nie śrubki. *Gazeta Wyborcza*, 198, s. 19.

- Bobako, Monika. 2017. *Islamofobia jako technologia władzy. Studium z antropologii politycznej*. Kraków: Universitas.
- Chazbijewicz, Selim. 1995. Prasa tatarsko-muzułmańska w Polsce w latach 1939–1996. *Rocznik Tatarów Polskich*, 3, s. 87–102.
- Czachorowski Musa Ç. 2015. *Czasopiśmiennictwo tatarskie i muzulmańskie w Polsce w latach 1945–2015*. Wrocław: Inicjatywa Wydawnicza Çaxarxan Xucaliq.
- Dmitruk, Stefan. 2009. Prasa mniejszości tatarskiej w Polsce w latach 1996–2008. W: Chazbijewicz, Selim (red.). *Tatarzy – historia i kultura. Sesja naukowa. Szreniawa 26–27 czerwca 2009*. Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 55–70.
- Gazeta Wyborcza. 28.08.1998. Prezes przed sądem. Sky Orunia zniknęła, kłopoty zostały. *Gazeta Wyborcza. Trójmiasto*, 201, s. 3.
- Glensk, Joachim, i Kalczyńska, Maria (red.). 2004. *Regionalne i lokalne media w społeczeństwie wielokulturowym*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Klimkiewicz, Beata. 2003. *Mniejszości narodowe w sferze publicznej. Reprezentacje, praktyki i regulacje medialne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Łyszczarz, Michał. 2012. Tatarzy polscy a islamofobia. *Nurt SVD. Półrocznik misjologiczno-religioznawczy*, 46 (2), s. 80–92.
- Łyszczarz, Michał. 2013. *Młode pokolenie polskich Tatarów. Studium przemian generacyjnych młodzieży w kontekście religijności muzulmańskiej oraz tożsamości etnicznej*. Olsztyn – Białystok: Katedra Socjologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Muzułmański Związek Religijny w RP.
- Łyszczarz, Michał. 2015. Znaczenie Młodzieżowego Zespołu Pieśni i Tańca „Buńczuk” dla kulturowania tatarskiej tożsamości etnicznej. W: Ickiewicz-Sawicka, Magdalena (red.). *Kultura – naród – etniczność na pograniczach Europy i świata*. Czeremcha: Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej w Czeremsze, s. 65–81.
- Łyszczarz, Michał. 2017a. Etniczność a status mniejszościowy – przypadek polskich Tatarów. W: Gajownik, Tomasz, Pietnoczka, Paweł, i Sidorkiewicz, Krzysztof (red.). *Dialog kultur czy zarzewie konfliktów – problematyka mniejszości narodowych w Europie*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 217–234.
- Łyszczarz, Michał. 2017b. Serca zostawili na stepach, dusze oddali Polsce (wywiad z dziennikarzem TVP Józefem Wierzbą). *Rocznik Tatarów Polskich. Seria 2*, 4 (18), s. 203–224.
- Łyszczarz, Michał. 2017c. Specyfika medialnego dyskursu dotyczącego islamu i muzulmanów w Polsce. *Rocznik Tatarów Polskich. Seria 2*, 4 (18), s. 91–107.
- Łyszczarz, Michał. 2017d. Wpływ procesów asymilacji i sekularyzacji na religijność polskich Tatarów. *Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne*, 28 (3), s. 219–237.
- Łyszczarz, Michał. 2018a. Polscy Tatarzy w podlaskich mediach publicznych. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, s. 121–134.
- Łyszczarz, Michał. 2018b. Polscy Tatarzy w programach o mniejszościach etnicznych i narodowych. Rozmowa z dziennikarką Radia Gdańsk red. Anną Sobecką. *Rocznik Tatarów Polskich. Seria 2*, 5 (19), s. 243–257.
- Łyszczarz, Michał. 2018c. Znaczenie polskości i patriotyzmu dla społeczności polskich Tatarów w Gdańsku. W: Konopacki, Artur (red.). *Tatarzy w Niepodległej. Tatarskie drogi do niepodległości*. Białystok: Związek Tatarów RP, s. 221–262.
- Łyszczarz, Michał. 2019. Problematyka tatarska w TVP Białystok. *Przegląd Tatarski*, 1 (41), s. 20–23.
- Mieczkowski, Janusz. 2007. *Prasa mniejszości narodowych i etnicznych w polityce państwa polskiego od 1989 roku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Radłowska, Karolina. 2017. *Tatarzy polscy. Ciągłość i zmiana*. Białystok: Fundacja Sąsiedzi.
- Ratajczak, Magdalena (red.). 2007. *Multikulturalizm w sferze mediów*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ratajczak, Magdalena. 2012. *Różnorodność kulturowa w mediach. Doświadczenia europejskie*. Warszawa: Elipsa.
- Sadowski, Andrzej, i Skoczek, Tadeusz (red.). 2001. *Mniejszości narodowe i etniczne a media elektroniczne. Białoruś, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Ukraina*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Sobczak, Jacek. 2004. Prasa polskich wyznawców islamu. W: Kossewska, Elżbieta, i Adamowski, Janusz (red.). *Media wyznaniowe w Polsce 1989–2004*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, s. 113–122.
- Sobecka, Anna (red.). 2005. *Radio gra... i mówi*. Pelplin: Bernardinum.
- Sobecka, Anna. 2006. „Mniejszości narodowe” (program w Telewizji Sky Orunia). W: Chodubski, Andrzej, i Waśkiewicz, Andrzej K. (red.). *Tożsamość kulturowa. Szkice o mniejszościach narodowych na Pomorzu Gdańskim. Seria szósta*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki, s. 126–135.
- Sobecka, Anna. 2014. *Kalejdoskop. Spotkania z mniejszościami narodowymi*. Gdańsk: Wydawnictwo Oskar.
- Sobecka, Anna (red.). 2017. *Andrzej. Andrzej K. Waśkiewicz we wspomnieniach*. Gdańsk: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. J. Conrada Korzeniowskiego w Gdańsku.
- Szahidewicz, Halina. 2015. „Buńczuk”. *15 lat Tatarskiego Zespołu Dziecięco-Młodzieżowego*. Białystok: Muzułmański Związek Religijny w RP.
- Szymańska, Agnieszka, i Hess, Agnieszka. 2014. *Mniejszości narodowe, etniczne i religijne w przekazie mediów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Talko-Hrynczewicz, Julian. 1924. *Muślimowie, czyli tak zwani Tatarzy Litewscy*. Kraków – Dębniiki: Księgarnia Geograficzna Orbis.
- Wielgopolan, Krzysztof, i Ramlau, Łukasz. 15.10.1992. Czystka w eterze? *Gazeta Wyborcza*, 243, s. 3.
- Wilkanowicz, Stefan (red.). 1997. *Konflikt czy współdziałanie? Media a problemy mniejszości*. Kraków: Znak.
- Zatorska, Beata, i Wiejas, Paweł. 29.11.1994. Ostatni kadr Orunii. *Gazeta Wyborcza*, 277, s. 4.
- Zawistowska, Alicja. 2007. Mniejszości w mediach: konteksty i granice prezentacji. *Pogranicze. Studia społeczne*, 13, s. 91–111.

Netografia

- Gdańsk 112. 2013. „Gdańsk 112”: *Wybuch wieżowca we Wrzeszczu – Materiały TV Sky Orunia*. [Online]. YouTube. Dostęp: <https://www.youtube.com/watch?v=jy5Db7xUJgA> [23.03.2019].
- Olejarczyk, Piotr. 2017. *Sky Orunia: pierwsza, prywatna stacja telewizji*. [Wywiad ze Zbigniewem Klewiadą]. [Online]. Gdańsk Strefa Prestiżu. Dostęp: <http://www.gdanskstrefa.com/sky-orunia-pierwsza-prywatna-stacja-telewizji/> [23.03.2019].
- Portal Gazety Gdańskiej. 10.02.2017. *Zmarł Zbyszek Klewiado – marzyciel ze SKY Orunia*. [Online]. Wybrzeże24.pl. Dostęp: <http://wybrzeze24.pl/aktualnosci/zmarl-zbyszek-klewiado-marzyciel-ze-sky-orunia> [18.03.2019].
- Portal Północna TV. 2017. *Zmarł Zbigniew Klewiado – twórca Orunia Sky*. [Online]. Strefa Historii. Dostęp: <http://polnocna.tv/news/14326-zmarl-zbigniew-klewiado-tworca-orunia-sky> [18.03.2019].
- Trzebiatowski, Marek. 1996a. Kłopoty lokalnych nadawców. [Online]. Archiwum.rp.pl. Dostęp: <http://archiwum.rp.pl/artukul/97539-Klopoty-lokalnych-nadawcow.html> [23.03.2019].
- Trzebiatowski, Marek. 1996b. Powrót do Oruni. [Online]. Archiwum.rp.pl. Dostęp: <http://archiwum.rp.pl/artukul/104200-Powrocic-do-Oruni.html> [23.03.2019].

Streszczenie

Artykuł poświęcono przekazom telewizyjnym związanym z polskimi Tatarami prezentowanym w ramach programów o mniejszościach etnicznych i narodowych w telewizji Sky Orunia. Autor pokrótce opisuje specyfikę tożsamości polskich Tatarów oraz obecności tej grupy na Pomorzu Gdańskim. Ukazuje też powstanie i działalność telewizji Sky Orunia, najstarszego prywatnego lokalnego nadawcy telewizyjnego w Polsce. Pomimo tego, że była to stacja komercyjna i rozrywkowa, nadawała także ambitne programy, a wśród nich audycję o mniejszościach narodowych. *Mozaika*, program realizowany przez Annę Sobecką, była jednak tylko krótkim epizodem w okresie istnienia stacji (od lutego do czerwca 1995 roku powstało 12 programów). Polskim Tatarom poświęcono dwa odcinki tego programu. W pierwszym przedstawiono historię i kulturę tej mniejszości, drugi

natomiast poświęcono współpracy polskich Tatarów z pobratymcami z Litwy i Białorusi. W artykule wykorzystano materiał empiryczny pochodzący z pogłębionych wywiadów jakościowych z Anną Sobecką.

Polish Tatars in the Program about Ethnic and National Minorities of Gdansk Pomerania in the Sky Orunia Television

Summary

This article is devoted to the problems related to the Polish Tatars, which were presented in a program about ethnic and national minorities in the Sky Orunia television. The author briefly discusses the specificity of the identity of Polish Tatars and the presence of this group in Gdansk Pomerania. He presents the Sky Orunia television, the oldest private local television broadcaster in Poland. Despite the fact that it was a commercial and entertainment broadcaster, it also produced ambitious programs, including a program about national minorities. *The Mosaic*, produced by Anna Sobecka, was only a short episode in the station history (from February to June 1995, 12 programs were produced). Two episodes of this program were devoted to the Polish Tatars. The first episode presented the history and culture of that minority, while the second episode was dedicated to the cooperation of Polish Tatars with their brothers and sisters from Lithuania and Belarus. In the article, its author used empirical material, which comes from in-depth qualitative interviews with Anna Sobecka.